

ivo maroević

stambena kuća, konstitutivni element naselja

Kuća u kojoj se stanuje temeljna je jedinica naselja. Bez stanovanja nema naselja, a bez odnosa stanovanja i rada unutar određene prostorne cjeline, koja je oblikovana čovjekovom rukom i određena njegovim potrebama kao socijalnog bića, nema grada. Grad je složena struktura koja u sebi krije nikada ponovljive i kroz vjekove neprestano mijenjane odnose prostornih mreža i ljsaka¹, tkiva iz kojega su spletene naj-složenije strukture čovjekova življenja u prostoru. Koliko god je u odnosu čovjekova života i rada stanovanje znatno statičnije od privređivanja, jer ga određuju intimnije i zatvorenije čovjekove potrebe, ipak ono svojom rasprostranjenošću, sve većom raznolikošću i socijalnom slojevitošću, što se više približavamo našem vremenu, bitno utječe na formiranje naselja i na niz kasnijih promjena koje će mu izmijeniti fizionomiju. To posebice vrijedi za gradove. Sela su u tom pogledu znatno stabilnija, jer su im se uvjeti privređivanja mnogo sporije mijenjali i ravnomjernije razvijali.

Identitet naselja manje je određen tipologijom stanovanja i oblicima kuća, a više oblikovanjem zgrada javnih ili zajedničkih sadržaja, koje preuzimaju uloge i značenja simbola pojedinih naselja. U gradovima je to mnogo izraženije nego na selu. Stambena arhitektura koja prevladava u strukturi gradova, a znatno je podređenija u strukturi sela, intenzivno djeluje na identitet naselja u sloju sekundarnih oblikovnih značajki, odnosno na identitet grada u onom oblikovnom sloju koji se ne uočava na prvi pogled. Povijesni razvitak, povijesna zbivanja i promjene u oblicima, sadržajima i tehnologiji privređivanja, socijalna raslojavanja, a posebice odnos prema prirodnim uvjetima: nagibu terena, vodi, insolaciji, vjetrovima i zelenim površinama, najneposrednije utječu na organizaciju, veličinu, položaj i oblikovanje stambene kuće, a ova na unutrašnjost naselja, na enterijer grada, na specifičan odnos promjenljivih ljsaka – zgrada, prema stabilnijim mrežama – komunikacijama. Ti uvjeti utječu na tip, oblik i logičan razvitak stambene arhitekture, ova opet na elementarnu prostornu strukturu i izgled, a time i na temeljnu fizionomiju naselja. Odnosi su prilično jasni.

Isključimo li iz razmatranja seosku strukturu, jer tu stambeni sadržaji sačinjavaju oko 30% ukupne građevne strukture i neodvojivi su od gospodarskih zgrada zbog prirode seoskog privređivanja, tada u stanovanju i stambenoj izgradnji možemo pratiti neke od elementarnih procesa na kojima se temelji i kasnije razumijevanje međuzavisnosti raznih društvenih odnosa prema prostornim strukturama u kojima se zbivaju. Stambena zgrada prati i unapređuje potrebe i uvjete stanovanja. Ona nije opterećena simboličkim sadržajima naselja, već reagira na složene socijalne zakonitosti. Npr. raslojavanje, koje će dovesti do bitno različitih uvjeta stanovanja, pojavilo se tek kad se odijelilo mjesto stanovanja od mjesta rada u kasnom srednjem vijeku i kad je oslabilo zajedništvo srednjovjekovne zajednice². Tek bitne razlike u imovinskom

¹ Konstantinos Doksijadis, *Čovjek i grad*, Nolit, Beograd 1981.

² Howard Saalman, *Medieval Cities*, G. Braviller, New York 1968.

statusu otvaraju potrebe za novim stambenim prostorima.

Stambena arhitektura, iako je tradicionalna i odražava priličan respekt prema zatečenoj parcelaciji zemljišta i prema uvriježenim ili pisanim građevnim regulativima, što ih današnjom terminologijom zovemo urbanističkim, ipak je mnogo manje otporna na promjene nego zgrade tipičnih simboličkih značenja u naselju. Mnogo se sporije i teže mijenjaju npr. gradski tornjevi, gradske palače ili katedrale nego stambene zgrade u kojima se živi i radi. Njihov je život izuzetno dinamičan. U njima se može pratiti imovno stanje, prosperitet i pad njihovih vlasnika, ili promjene u načinu života. Novi građevni materijali i tehnologija prije će utjecati na izgled i strukturu stambene zgrade nego zgradâ s drugim sadržajima. Promjene ukusa, stila ili mode djelovat će čak i na bitne prostorne elemente stambene zgrade, na veličinu i oblik otvora, na izgled, dekoraciju i boju pročelja, na pokrov i nagib krovišta, na unutarnji raspored i dekoraciju prostorija. Dograđivanja i pregrađivanja ili spajanje više zgrada u jednu, mijenjanje odnosa kuće prema dvorištu i ostalim otvorenim

prostorima čine razvitak grada procesom koji je često teško pratiti, razumjeti i adekvatno valorizirati.

Te značajke stambene arhitekture stavljaju je u takav položaj da pod utjecajem negativnih procesa može postati uzrokom propadanja gradske strukture. To je očito u 19. stoljeću kad industrijska revolucija utječe na nekontrolirani razvitak i širenje gradova. Javlja se najamna kuća koja više ne zadovoljava potrebe vlasnika ili stanara već postaje izvorom visokih prihoda. Javljaju se sirotinjske četvrti i proletarijat. Sredstva javnog prometa u gradovima dokidaju ljudsku mjeru i pojavljuju se kao nadomjestak izgubljenih ljudskih relacija. Grad prestaje biti dostupan samo u okvirima pješačkih dometa. Te se promjene reflektiraju i u koncepciji urbanog prostora. Pojavljuju se veliki i reprezentativni urbani prostori izvan starih gradskih jezgri, s novim javnim sadržajima (bečki Ring, pariski bulevari). Stanovanje gubi organski karakter i ulazi u pravilne planirane blokove. U tehnološkim i ideološkim promjenama u koncepciji grada dolaze do izražaja pojave socijalnog raslojavanja unutar starih gradskih jezgri.

Hrvatska Kostajnica, situacija pred hotelom »Central« nakon rušenja stambenih kuća između ceste i rijeke

Hrvatska Kostajnica, oštećenje stambene kuće, nakon što je kamion udario u ugao

61

U mnogim takvim jezgrama njegovali su se tek simbolički gradski naglasci, dok se pretežno stambena prostorna struktura prepuštala propadanju. Ona gubi oblikovni identitet i postaje obitavalište onih društvenih slojeva koji je ne razumiju i koji je ne mogu adekvatno održavati. Taj proces sve snažnije dovodi do gubitka humanih značajki gradskih prostora, do degradacije oblikovanja i sadržaja i time do gubitka identiteta povijesnih gradskih središta, unatoč zadržavanju, njegovanju i poštivanju autentičnih povijesnih simboličnih naglasaka (trg, katedrala, vijećnica i sl.).

Očuvanje, zaštita i revitalizacija starih gradskih jezgri sve više prerasta u brigu o sadržajima i ravnomjernom vraćanju pravog života u sve pore stare strukture, a udaljuje se od perfektne brige za pojedine vrijedne objekte. Aktivna zaštita nalazi svoj zadatak u istraživanju i realizaciji autentičnih ili adekvatnih sadržaja u svim dijelovima povijesnih gradskih prostora³. Stanovanje je tu neizbježno i nužno, jer se u protivnom provodi devitalizacija gradova. Ono se idealno ostvaruje i u kontaktnim zonama pridonoseći očuvanju autentične slike grada, jer je to sadržaj koji je gradu najprimjerniji. Adekvatan odnos današnjeg stanovanja prema ostalim sadržajima u povijesnoj gradskoj jezgri, domišljena dimenzija interpolacija suvremenih potreba i mjera u oblikovanju novoga, osnovne su premise ispravnog pristupa staroj stambenoj strukturi.

Na kraju se postavlja pitanje: što činiti kod povijesne stambene arhitekture, a da bi se do maksimuma istaknule njezine vrijednosti u strukturi grada. Primarno je sagledavati cjelinu i ne štiti pojedinačnu zgradu radi nje same, osim ako nije riječ o izuzetnoj pojedinačnoj ili simboličkoj vrijednosti. Cjelokupni zaštitni proces mora počivati na valorizaciji u međuzavisnosti pojedinačne vrijednosti i cjeline – kuće s okolišem, kuće i parcele, kuće u odnosu na ulicu, a sve zajedno u odnosu na jezgru grada. Unutar toga treba is-

traživanjem ustanoviti svu povijesnu slojevitost objekta, da bi se njegove vrijednosti mogle u konačnici prezentirati uvijek kao dio cjeline. Valorizacijom treba utvrditi stupanj vrijednosti i stanje zgrade sa svih aspekata, da bismo je mogli zaštititi i čuvati unutar njezina ambijenta. Valorizacija će pokazati koju životnu funkciju treba dati pojedinoj zgradi i do kojeg se stupnja može zadržati stambena funkcija. Nova adekvatna funkcija uvijek ostavlja mogućnost pogrešnog izbora, ukoliko se ne ostvari planirana prognoza iskorištavanja i održavanja objekta. Zadržavanjem iste ili s malim pomakom povijesne autentične funkcije osiguravamo djelotvornu zaštitu povijesne prostorne strukture, makar i tu mora doći do nužnih kompromisa između staroga i novoga. Svrha zaštite povijesne stambene strukture nije samo povijesno-dokumentarna, već i humano-socijalna. Čovjeku treba omogućiti da živeći u povijesnom prostoru spozna i prihvati njegove kvalitete, a da posjetilac povijesnih prostora ne bude opterećen primišlju da se nalazi u insceniranom prostoru kojemu se daje tek umjetni život.

To znači da treba unaprijediti stambene sadržaje do onog stupnja do kojega je unapređivanje zahtjev suvremenih po-

treba, a ne postaje smetnja ili uzrok razaranja povijesne strukture. Standardi suvremenih gradnji i propisi suvremenog građevinarstva ne bi smjeli biti kočnica revitalizaciji starih gradskih središta. Visine prostora, protupožarne mjere, sigurnosna stubišta i niz drugih suvremenih propisa trebalo bi modificirati i prilagoditi osobitostima povijesne arhitekture u pojedinim gradovima. U protivnom dovodimo u pitanje temelje revitalizacijskih procesa.

Uspostavljanje čvrstih veza stambene kuće s povijesnim prostorom grada u kojem se nalazi uvjet je bez kojega nema ni povijesnog prostora. Povijesni prostor grada ne nastaje adiranjem jedinki niti zbrajanjem pojedinačnih vrijednosti. Stambeni su sadržaji tkivo koje ne trpi kanceroznih stanica vlastite samodopadnosti. Jedinstvo različitosti vezano uz krvotok ulica i uz glavne organe grada daje povijesnoj strukturi čvrstoću zdravog organizma.

Završio bih s nekoliko primjera koji su nasumce odabrani iz mnoštva mogućih, da bih ilustrirao važnost povijesne stambene arhitekture u povijesnom gradskom tkivu.

Na primjeru Hrvatske Kostajnice ilustrirat ću destrukciju ambijenta destrukcijom i obezvređivanjem stambenih sadržaja. Hrvatska Kostajnica srednjovjekovno je naselje smješteno između rijeke Une i brda Djed. Položaj na granici turske i austrijske imperije uvjetovao je nestanak srednjovjekovne urbane strukture, a procvat u napoleonsko doba na početku 19. stoljeća dao je osnovni pečat arhitekturi naselja. Kombinirani stambeno-trgovačko-obrtnički sadržaji, vezani uz uzdužnu cestu koja je kičma naselja, određivali su strukturu gradića. Poslijeratni razvitak karakterizira promjena strukture stanovništva, veliki priliv seoskog stanovništva i

proces širenja grada rastrkanom individualnom izgradnjom izvan stare gradske jezgre. Stara jezgra osiromašuje, i novo stanovništvo bez emotivnog odnosa prema staroj strukturi intervenira rušenjem dotrajalih objekata, gradnjom novih i adaptacijama koje sve više oduzimaju prostorni identitet naselju. Zamjena drvenog mosta iz Napoleonova vremena novim mostom preko Une dovela je sve veći tranzitni promet u jedinu uzdužnu ulicu grada i uvjetovala njezino postupno rušenje. Pogrešan urbanistički potez, kojim je grad prepušten nekontroliranom prometu, smanjivanje kvalitetnih stambenih sadržaja u staroj jezgri i orijentacija lica grada prema rijeci, što odudara od tradicije i znači falsificiranje autentične prostorne organizacije, dovode do nestajanja vrijedne i izuzetno specifične urbane cjeline.

Najmanje problema pojavljuje se u slučajevima gdje nema tenzije između objekta i njegovih korisnika, drugim riječima, gdje stambeni objekti ili objekti kombinirane namjene daju dovoljno mogućnosti vlasnicima ili stanarima da zadovolje svoje potrebe, uz pretpostavku da oni prihvaćaju određena ograničenja koja su nužna kad je riječ o životu u povijesnom prostoru. Primjer Berg-apoteke u Harzbergu (SR Njemačka) veoma je ilustrativan i pokazuje stanovitu ležernost u odno-

su stambenih sadržaja današnjeg vremena i prostora s istaknutim kulturno-umjetničkim vrijednostima.

Da su procesi revitalizacije stambenih prostora izuzetno dinamični i da bježe izvan temeljnih pravila današnjeg ponašanja u prostoru, svjedoče i problemi koji se javljaju pri promjeni socijalne strukture stanovništva i u praksi kad nije moguće poštivati neke od klasičnih standarda u veličini i odnosima pojedinih sadržaja unutar stana u povijesnoj gradskoj jezgri. Mišljenje ispisano na ogradi gradilišta jedne takve adaptacije u Marburgu (SR Njemačka) upućuje na pomisao da je riječ o spekulacijama sa stanovima. Zašto jedni izlaze, a drugi ulaze u adaptirane stanove? Još jedan primjer iz Marburga, u kome vidimo adaptaciju stambene zgrade 17. stoljeća za stan i atelje nekog arhitekta kao i izgled susjedne interpolacije, daje naslutiti određenu imovinsku segregaciju do koje dolazi zbog prilično velikih troškova uređenja i daljnje iskoristavanja i održavanja stanova u povijesnim gradskim jezgrama.

Jedan od dobrih primjera stimuliranja života i kvalitetnog uređivanja i održavanja stambenog fonda u povijesnoj gradskoj jezgri jest grad Goslar (SR Njemačka). Grad bogate tradicije, istaknutih kulturnopovijesnih spomenika, posvetio je veliku brigu svojoj povijesnoj jezgri. Uspio je sačuvati održati u punom životu niz malih srednjovjekovnih ambijena, dopuštajući da novi život unese one promjene koje neće bitno utjecati na njegovu gradsku fizionomiju. Medalje i priznanja za najbolje adaptiranu i održavanu staru kuću, briga koja se manifestira u stručnoj pomoći i savjetima što i kako učiniti na staroj i vrijednoj kući a da se ne naruši ambijent, uspostavili su odnos između povijesnoga grada i njegovih stanovnika koji reproducira novu brigu, osjećaj pripadnosti i poistovjećivanja identiteta grada sa širim identitetom građana. Tu prestaje torija, a sam život postaje praksa koja uči nove generacije kako živjeti u starom gradu.

Povijesna stambena arhitektura ostaje tako i nadalje konstruktivni element povijesnoga grada, a ovaj opet konstruktivni dio novoga grada kao proizvodne i životne cjeline.